

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Gevangenisherinneringen van een anarchist
Holterman, Th.

Citation

Holterman, T. (1984). Boekbespreking van: Gevangenisherinneringen van een anarchist. *Acta Politica*, 19: 1984(2), 300-302. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452479>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452479>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De bundel wordt afgesloten met opstellen van Strachan over praktische ervaringen met de BTW in het Verenigd Koninkrijk en van Mutén over bestuurlijke ervaringen met de belastingpolitiek in ontwikkelingslanden.

J. W. de Beus

A. Berkman, **Gevangenisherinneringen van een anarchist**, Het Wereldvenster, Bussum, 1981, 412 blz.

(1) De in Rusland door het voorbeeld van de Russische populistten geïnspireerde A. Berkman (1870-1936), emigreerde in 1887 naar de Verenigde Staten. In Rusland had hij ondermeer geleerd hoe en waarom terrorisme als wapen tegen het tsaristische regiem werd gebruikt. Een van de hoogtepunten daarbij was de geslaagde aanslag in 1881 op Alexander II. Deze daad stond niet op zichzelf. Gedurende de jaren 1870-80 waren vele duizenden revolutionairen opgehangen of anderszins door toedoen van het tsaristische overheidsapparaat om het leven gebracht, in de gevangenis gezet of verbannen naar Siberië. De aanslag gold als een soort vergeldingsactie.

Toen Berkman hoorde dat op 6 juli 1892 elf stakers in de staalindustrie te Homestead, Pennsylvania waren vermoord door de Pinkerton 'detectives', gewapende huurlingen van de toenmalige Amerikaanse plutocratie, besloot hij tot een wraakactie. Hij zocht daarvoor het hoofd op van de Carnegie Steel Company, H. C. Frick. Met een revolver op zak wist Berkman op 22 juli 1892 tot deze door te dringen. De door Berkman afgevuurde kogels verwonden Frick slechts. Berkman werd voor zijn daad tot 22 jaar gevangenisstraf veroordeeld, waarvan hij er uiteindelijk 14 uitzat. Wegens antimilitaristische propaganda kwam hij later, in 1917-1919, nogmaals voor twee jaar in de gevangenis. Na zijn ontslag uit de gevangenis werd hij, onder meer samen met Emma Goldman, zijn levensgezellin en even dynamische, anarchistische strijdmakker in 1919 gedeporteerd naar Rusland. Als helden werden ze daar binnengehaald. Maar na enkele jaren, toen de bolsjewistische reactie de revolutie definitief had gesmoord, verlieten zij opnieuw hun geboorteland.

Als balling buiten Rusland schreef Berkman ondermeer *The bolshevik myth* (New York, 1925) en *The ABC of communist anarchism* (New York, 1929). Deze laatste tekst is in het Nederlands vertaald en onder de titel *Het sociaal anarchisme* (1935) verschenen. Het belangrijkste deel daaruit is recent herdrukt (Utrecht, 1980).

Berooid, ziek, in het zuiden van Frankrijk levend als een politieke vluchteling, schiet hij zichzelf in 1936 dood.

(2) Het boek *Prison memoirs of an anarchist*, dat nu vertaald is in het Nederlands, gaat vergezeld van eveneens vertaalde inleidingen van H. Hapgood en P. Goodman. Het boek werd oorspronkelijk uitgegeven in 1912 door de Mother Earth uitgeverij van Emma Goldman. Het leert wat er in mensen in de gevangenis omgaat, hoe het hen verandert, wat het systeem van hen, gevangenen zowel als gevangenispersoneel van hoog tot laag, maakt. Het handelt met andere woorden

over de ándere dan de voorgewende effecten, die aan gevangenisstraf worden toegekend. Voorgewend worden allerhande zaken als speciale en generale preventie, heropvoeding (socialisatie) en afschrikking (wie snel meer wil weten over straffen raadplege *Defuncties van de vrijheidsstraf*, door W. H. Nagel; Alphen aan den Rijn, 1977). Dit wordt op geen stukken na waargemaakt. Kan ook niet waargemaakt worden, als de gevangenis een verlengstuk is van deze maatschappij. Berkman: 'Het gevangenisleven is een negatief pendant van de wereld buiten de leven is een negatief pendant van de wereld buiten de gevangenis' (p. 133).

Vanuit de voorgewende effecten bezien, is de gevangenisstraf zinloos, zo leert het verslag van Berkman's participerende observatie. Het is zinloos als disciplineringsmiddel. Hooguit werkt het als elimatiemiddel. Berkman bleef ongrijpbaar, hoewel hij zijn zeer moeilijke momenten heeft gekend.

(3) Voor menig criminoloog is dit geen nieuws. Maar wat moet een bestuurskundige, een politicoloog hier mee aan? 'Snap je dan niet dat ook de maatschappelijke omstandigheden verantwoordelijk zijn voor misdadig gedrag?', vraagt Berkman (p. 351). Berkman reageerde vanuit maatschappelijke omstandigheden, met het doel die omstandigheden te wijzigen. In dit licht bezien stelde hij een politieke daad. Ze wordt immers gepleegd vanuit de weerslag, die er aan wordt toegedicht, terecht of onterecht, op de maatschappelijke situatie. Berkman weegt deze zaken in zijn boek. Aan de ene kant ziet hij het menselijk leven als heilig en onaantastbaar. Aan de andere kant meent hij dat het doden van een tiran, een vijand des volks, niet kan worden beschouwd als levensberoving (p. 21). Tirannenmoord is geen 'moord'. Om het verschil aan te geven, spreekt hij over moord en attentaat als twee verschillende zaken 'Ik ben gewoon een revolutionair, een terrorist uit overtuiging', zegt hij (p. 21).

(4) Terrorisme is een zekere vorm van politieke actie. Anarchisme is daarmee vaak vereenzelvigd. Het is in de context van het anarchisme bekend geworden als 'propaganda van de daad', de individuele daad van politiek geweld. Het werd in die context al heel vroeg gebruikt door Italiaanse volgelingen van de klassieke anarchist M. Bakoenin, zo rond 1870. Het betrof aanvallen op gezagsdragers, die de massa's de kwetsbaarheid van het bestaande systeem moesten aantonen, en hen aanzetten tot massale revolutionaire daden. Het is op zichzelf niet onmogelijk een dergelijke handelwijze te legitimeren met een beroep op Bakoenin. Toch meen ik dat dit de visie van Bakoenin geweld aandoet. Aan teksten van Bakoenin is namelijk evenzeer te ontleen, dat het zinloos is de instrumenten van de geschiedenis te laken, wanneer men door een Gestalt-benadering, de structuren van de geschiedenis 'overziet'. Aldus wordt duidelijk hoe Bakoenin een intense haat kon koesteren tegen het tsarisme (structuur-element) zonder uitzonderlijk veel persoonlijke afkeer van de Russische tsaar Nicolaas (instrument) aan de dag te leggen. Bakoenin heeft dan ook niet zozeer tegen deze of gene staat de strijd aangeboden, maar tegen (het principe van) statelijkheid. Daarvoor in de plaats pleitte hij voor invoering van het principe van de vrije associatie en federatie van arbeiders (waarin anti-kapitalisme en anti-etatisme verbonden werden).

In zijn *ABC of communist anarchism* (1925) werkt ook Berkman dit uit. Ondanks alles zou ik zeggen, want in de tijd na zijn aanslag heeft hij een aantal teleurstellingen

moeten ondergaan, die minder sterke persoonlijkheden volledig uit hun oorspronkelijke baan zouden hebben gebracht.

(5) Een aantal van die teleurstellingen maakt hij in zijn *Gevangenisherinneringen* bespreekbaar. Een ervan behelst de aantasting van zijn gedachte de attentaat voor de arbeidende bevolking te hebben gepleegd. Het volk begreep het niet, wilde of kon het niet begrijpen, en evenmin zijn held, de stakende staalarbeider.

De tweede teleurstelling doet hij tijdens het proces op. Hij zal het proces aangrijpen om tot het volk te spreken. Een attentaat op iemand als Frick is immers voortreffelijke propaganda. En het heeft de waarde van een voorbeeld. Daarom zal zijn eigen verklaring heel belangrijk zijn, zo overweegt hij allemaal.

Hij zal aangeven waarom hij een advocaat heeft geweigerd. Ondermeer, zo legt hij uit omdat het verschijnsel attentaat niet beoordeeld kan worden volgens de beperkte maatstaven van de wet. Wanneer men zo'n daad goed wil begrijpen, moet men de sociale achtergronden kennen. 'Men vergist zich wanneer men denkt dat ik hier terecht sta. De ware beschuldigde is de maatschappij – het systeem van onrecht, van georganiseerde uitbuiting van het volk' (p. 84). Hij spreekt geen Engels. Hij moet zich van een tolk bedienen, die voortdurend hapert. Wanneer hij deze zijn tekst wil laten voorlezen blijkt de tolk blind te zijn ... De rechter hamert hem af. Weg politieke platformfunctie van de rechtszaal.

Een derde teleurstelling doet hij op als hij hoort dat ook zijn leermeester en held van zijn eerste jaren in de Verenigde Staten de anarchist J. Most, zich tegen hem keert. Deze veroordeelt hem omdat hij propaganda van de daad heeft gevoerd.

(6) Het is hem allemaal erg bitter wat hij proeft. Alleen het schot werd gehoord, constateert hij tegen het eind van zijn boek. Zijn wij misdadigers, vraagt hij zich af? Voor de wet ja, maar die is doof voor de ellende (van de arbeid). De wet kan Berkman onmogelijk anders zien dan 'een samenzwering van machthebbers en geestelijken'. Wie zich aan de wet houdt berust in die samenzwering. Dit weerhoudt hem overigens niet om somtijds – tevergeefs – beroep op wettelijke regelingen te doen. Hij blijft uitdagen. Hij gaat niet uit van het feit dat de staat het geweldmonopolie heeft, maar dat de staat dit claimt. Hij daagt die claim uit.

Luidt niet de slotzin van het boek: 'Ik heb ontdekt wat voor werk ik kan doen'. Vervolgens ging hij onverdroten verder als anti-militaristisch propagandist, anarchistisch activist, publicist.

Thom Holterman

J. David Singer and Michael D. Wallace (eds), **To augur well. Early warning indicators in world politics**. Beverly Hills: Sage 1979. 289 blz. + bibliografie

Mens en dier blijken soms zeer wel in staat indicatoren te vinden voor het optreden van toekomstige gebeurtenissen zonder een idee te hebben van de aard van het verband tussen indicator en uitkomst. Voorbeelden van het succesvol gebruik van indicatoren leveren Jamaïcaanse vissers die hun visgronden zo blijken te kunnen kiezen dat aan de minimax-regel is voldaan (zie I. B. Buchler and H. G. Nutini (eds.). *Game theory in the behavioral sciences*. Pittsburgh 1969., blz. 10). Onder-

nemers die winst maken zonder zich te bekommeren over de vraag of de marginale dan wel de integrale kostencalculatie (vergl. S. Kleerekoper. *Vergelijkend leerboek der bedrijfseconomie*. Groningen 1956. Deel I, blz. 417-458) de juiste is, bezitten eveneens een vermogen tot succesvolle gedragsaanpassing. In dergelijke gevallen komt de in gedrag waarneembare orde niet voort uit doelbewustheid en keuze, doch uit een vooralsnog onbekend mechanisme. (vergl. Lewontin, 'Evolution and the theory of games', *Journal of theoretical biology* Vol. I (1961), blz. 382-403). In de internationale politiek daarentegen vindt gedragsaanpassing nog overwegend plaats op het niveau van de lemmings. Voorbeelden zijn hier de infanteristen uit de Eerste Wereldoorlog die bij tienduizenden tegelijk tegen het vuur van handvuurwapens en machinegeweren inliepen, en de pacifistische schoolmeesters van de Franse Socialistische Partij die in 1938 de Tsjechische wapenfabrieken aan Hitler uitleverden onder de mededeling dat geen prijs te hoog was voor het handhaven van de vrede (zie B. Singer, *From patriots to pacifists: the French primary school teachers, 1880-1940*, *Journal of contemporary history*, vol. 12 (1977), blz. 413-434).

Over bruikbare indicatoren in de internationale politiek is dan ook niet veel bekend. Heeft Kissinger gelijk dat 'those ages which in retrospect seem most peaceful were least in search of peace?' (H. Kissinger. *A world restored*. New York 1964, blz. 1). En omgekeerd, duidt een actieve vredesbeweging op de komst van een periode van instabiliteit en oorlogvoering? Of wordt de wisseling in oorlog en vrede beter geïndiceerd door de positie die de planeten Jupiter, Uranus en Saturnus ten opzichte van de zon innemen? (zo: K. Mewes. *Krieg und Geistesperioden im Völkerleben und Verkündigung des nächsten Weltkrieges*. Leipzig 1922, blz. 7-8; 17). In de internationale betrekkingen lijken indicatoren even succesvol als de weersvoorspelling op basis van het gezegde dat sneeuw op slik vroeg of laat ijs brengt, dun of dik.

In vergelijking met bovenstaande voorbeelden is de hier besproken bundel een flinke stap vooruit, ook al is de onderneming als geheel mijns inziens niet succesvol. Als al sprake is van een (retrospectief) verband tussen indicator en uitkomst, dan doen zich vrijwel steeds een of enkele van de volgende problemen voor. (1) Het verband is zwak en (of) indirect. In dit geval is de niet-verklaarde variantie groot, waardoor de geschatte gedragsvergelijkingen geen basis bieden voor het voeren van beleid. Dit lijkt me in overwegende mate het geval te zijn met de door het *Correlates of War Project* gevonden correlaten van oorlog, die in hoofdstuk 1 van de bundel door Wallace nu als indicatoren worden gepresenteerd. (2) De gevonden relaties zijn niet steeds stabiel in de tijd; instabiliteit ontstaat door niet-gespecificeerde omgevingsfactoren. Ook dit beperkt de bruikbaarheid van Singers correlaten van oorlog. (3) Indicatoren met voorspellende waarde staan soms zeer dicht bij de te indiceren gebeurtenissen zelf, zowel in de ruimte als in de tijd. Dit lijkt het geval te zijn met de door Gurr en Lichbach in hoofdstuk 3 besproken indicatoren voor 'domestic political conflict'. (4) Het spreekt niet vanzelf dat overheden, door het beleid dat zij voeren aan te passen aan de early warning indicators, een verbetering van de toestand naderbij kunnen brengen. Dit probleem doet zich in het bijzonder in hoofdstuk 6 voor, waar Meyer en Brewer het vraagstuk van non-